

Dromen dromen na het einde van de grote verhalen (1994)

Sieth Delhaas

Werkgroep Vrouw Geloof Leven – Limburg t.g.v. tienjarig bestaan 1994

Lezing opgenomen in: ‘Tussen heksenheuvel en Heilige Maagd’, uitg. Werkgroep ‘Vrouw, geloof, Leven, Limburg t.g.v. tienjarig bestaan, juni 1994.

In de serie ‘Geleerd in augustus’, die de VPRO-televisie in die maand van 1993 uitzond, was de laatste avond toebedeeld aan Rosi Braidotti. Tweeëneenhalf uur lang heeft zij elke seconde te baat genomen om de kijkers – en haar interviewer – duidelijk te maken wat feminisme wil, wat vrouwen wel en niet willen, wat vrouwen wel en niet zouden moeten/kunnen doen en wat goed is voor de wereld. Voor mij was het een inspirerende avond. De videoband die ik wist te bemachtigen heb ik alleen en samen met andere vrouwen al meerdere malen bekeken om dat wat Rosi Braidotti wil doorgeven, beter te gaan begrijpen.

Het lijkt mij uiterst belangrijk in deze bundel ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van Vrouw Geloof en Leven enkele van haar visies door te geven. Niet alleen omdat die visies bij zouden kunnen dragen aan het tienjarig beleidsplan dat VGL op haar jubileumdag presenteert en dat ons heen tilt over de grens van het millennium, maar ook omdat één van de staffunctionarissen tijdens de uitzending in slaap viel!

Rosi Braidotti (39), Italiaanse, studeerde filosofie en Engelse taal- en letterkunde, is sinds 1988 hoogleraar Vrouwenstudies aan de Faculteit der Letteren aan de Rijksuniversiteit in Utrecht. Het deel uit haar televisie-interview dat ik wil doorgeven, gaat over postmodernisme; waarom zij denkt dat vrouwen deze historische fase moeten gebruiken om haar eigen thema’s in te brengen en hard te maken in onze cultuur.

Postmodernisme

Maar eerst: wat is postmodernisme? Het is een term die de laatste vijftien jaar opduikt. De schrijver Umberto Eco van De naam van de Roos zegt echter dat het al een heel oude term is; dat ieder tijdperk zijn eigen postmodernisme heeft. Dat die periode opduikt in crisismomenten van de geschiedenis. Rosi Braidotti verwijst voor de term naar de Franse filosoof Jean-Francois Lyotard die in 1979 een boekje over postmodernisme schreef.¹

¹ Lyotard, J.F., La condition moderne, Paris 1979

Lyotard zegt daarin dat de grote meta-verhalen (de uitgangsverhalen), die tot dan toe hadden ingestaan voor de geloofwaardigheid van de moderne wereld, ongelooftwaardig zijn geworden:

- de grote verhalen van het bevechten van de emancipatie van de mensheid;
- van de ontvoogding van de arbeidersklasse;
- het grote verhaal van vrijheid en gelijkheid;
- van de groei van welvaart en welzijn door ontwikkeling van wetenschap en techniek;
- het grote verhaal van het volk als uitgangspunt van de geschiedenis; Kortom: de grote verhalen van bevrijding en vooruitgang, die sinds de Verlichting het denken en handelen van de westerse mens hebben geïnspireerd en georiënteerd, doen het niet meer². Ik voeg daar aan toe in relatie tot het werk van VGL: het meta-verhaal van het patriarchale christendom doet het – voor een grote groep vrouwen – ook niet meer.

Kansen

Onze tijd wordt gekenmerkt door veel geklaag en moedeloosheid over dingen die niet gaan zoals ze zouden moeten gaan. Zoals het vroeger ging. Woorden als cultuurovergang, achteruitgang en slechte tijden vallen. Historici en filosofen omschrijven het duidelijker: de grote verhalen hebben hun kracht verloren; de ideologieën zijn voorbij. Braidotti wijst erop dat deze postmoderne periode een tijd is waarin ook de macht van staten afneemt, dat de macht van het industriële kapitalisme meer en meer daarvoor in de plaats komt. Instituties als familie, kerken, en allerlei andere verbanden verdwijnen. Na 1989, de val van het marxisme is ook de laatste kans op een revolutie verkeken.

Zijn dit feiten om wanhopig van te worden? De moed te verliezen? Voor vrouwen om te denken: nu waren wij eindelijk aan de beurt en nu valt alles in elkaar? Zelfs onze economie, zodat de plannen die we maken niet eens meer gefinancierd kunnen krijgen. De opening die Braidotti in deze postmoderne crisis ziet is wat mij boeit. Ze constateert: in al die voorbije ideologieën, in al die grote verhalen van vroeger, hadden vrouwen geen stem. Geen kans dus. Als de traditionele waarden inderdaad verdwenen zijn, dan ontstaan er voor het feminisme kansen. Na het einde van de grote verhalen en de traditionele waarden is er als het ware een leegte ontstaan. Dat ziet ze als een positief moment.

Als het nu waar is, dat er al vanaf het einde van de zeventigerjaren een discussie gaande is over postmoderniteit, dan mag men zich afvragen: wat merkt een eenvoudig mens daar dan van in de werkelijkheid van alledag? Wie thuis is in kringen van kunst, literatuur en architectuur weet dat het postmodernisme in de romans, beeldhouw- en bouwwerken al een wereld om ons heen geschapen heeft. De bouwwerken zijn herkenbaar aan speelsheid, herinneren aan het verleden, zetten zich af tegen het dogmatisme van de modernen waarin de rationaliteit, gekoppeld aan de nieuwe góden geld en macht oppermachtig heerst Het

² Braekman, A., De meerstemmigheid van moderniteit, in Wachter, F. de (red.) Over nu en nadeel van het postmodernisme voor het leven, Kartellen 1993

postmodernisme presenteert zich als een programma dat achter de sluiers van de rede de vaak brute wil tot macht aan het licht brengt.³ Dat laatste is wat vrouwen kunnen gebruiken, dat naadloos aansluit bij wat het feminisme wil: de brute wil tot macht van het patriarchaat aan het licht brengen. De vraag voor ons in het kader van dit jubileum en de nabije toekomst is: wat kunnen vrouwen, betrokken bij feminisme en theologie, toevoegen aan die nieuwe werkelijkheid: deze nieuwe leegte? Of gezegd vanuit de visie van Professor Braidotti: hoe benutten vrouwen – betrokken bij feminisme en theologie – het crisistijdperk van het einde van de grote verhalen?

Beelden van leegte

Als we – vrouwen betrokken bij feminisme en theologie – al tien jaar bezig zijn brute macht van het patriarchaat aan het licht te brengen, dan is het niet vreemd dat we kans lopen die werkelijkheid van de brute macht uit het oog te verliezen. Dat er een vervlakking optreedt. Of dat we deze zelfs nog niet onder ogen hebben (durven) zien. Dat die brute macht bestaat, bedoel ik. Vlakbij. Onder ons. In ons huis. In onze kerk. In onze samenleving. In de wetenschap. In alles wat wij aanraken. In alles wat in gedachten, ideeën en beelden tot ons komt. Dat wij zelf door deze brute macht gestalte hebben gekregen.

Om elkaar te ondersteunen bij het krijgen van inzicht in de invloed van deze brute macht, heb ik op een aantal studiedagen over dit onderwerp een oefening gedaan voordat vrouwen plannen gaan maken om hun nieuwe kansen te formuleren en in te vullen. Ik ben daarbij uitgegaan van het vrouwelijk lichaam. Ik kwam op dat idee door de omslag van het boek *Een beeld van een vrouw*.⁴ Daarop is een glazen japon afgebeeld ontwikkeld met elektrische draden. Ik heb de cursisten gevraagd om op een groot vel hun lichaam te tekenen alsof het transparant is en bij zoveel mogelijk lichaamspunten in te vullen hoe dat lichaamsdeel door haar eigen geschiedenis en cultuur is ingevuld, ge- of misvormd. Het resultaat was onthullend. De vraag die daarom volgde was: hoe kun je jezelf van die opdruk bevrijden? De beantwoording van die vraag en de realisatie daarvan zagen we als een noodzaak omdat we ontdekten dat we pas na die bevrijding toe zouden kunnen komen aan de invulling van nieuwe beelden. Niet alleen van/over onszelf, maar ook van/over de wereld waarin we leven.

Uitdagend genoeg?

Ik ben ontzettend blij met de ideeën die Braidotti en de andere schrijfsters in *Een beeld van een vrouw* mij hebben aangereikt. Ik zou ervoor willen pleiten dat er ook binnen de *vrouw-engelooft beweging* meer met deze culturele begrippen wordt gewerkt – maar misschien gebeurt dit al. Mijn vrees dat we te gemakkelijk en te vanzelfsprekend blijven teruggrijpen op oude en bestaande beelden uit de christelijke traditie is niet ongegrond. De oude banden blijven trekken. Een treffend voorbeeld daarvan zijn de vier woorden *leren, dienen, vieren en delen*, die de Tweede Oecumenische Vrouwensynode 1992 als invalshoeken gebruikte. Teruggrijpen naar begrippen, die de kerken al jaren, soms eeuwenlang gebruiken, houdt het risico in dat we te veel blijven aanleunen tegen de kerken zoals de middeleeuwse begijnen in haar kluis

3 Cruysberghs, Paul, *Postmoderne architectuur. Een spectaculair pleidooi voor een metafysisiek van de metafoor*, idem 1.

4 Braidotti, Rosi, (red), *Een beeld van een vrouw, de visualisering van het vrouwelijke in een postmoderne cultuur*, Kampen 1993

tegen de kloosterkerk. Komen we zo toe aan het dromen van onze eigen dromen? Of gaan we op die manier in feite toch door de problemen van het patriarchaat op te lossen, terwijl we onszelf voorhouden dat we met iets anders bezig zijn?

Dromen dromen

Dromen is mijmeren over een toekomst'. Wil je die toekomst tot werkelijkheid maken dan moet er gewerkt worden aan die droom om hem te realiseren. In de traditie van het christendom zijn er dromen te vinden waarop mensen reageerden om ze waar te maken. Het waren eigentijdse dromen. Abraham trekt uit Ur naar een land dat God hem wijzen zal. Wat mankeerde er aan Ur dat hij op weg gaat? Een postmoderne crisis? De Hebreeuwse slaven trekken op een ervaring van Mozes uit Egypte naar een land van melk en honing; vanuit slavenland, via woestijn naar ergens achter de horizon. Het verhaal kennende kun je inderdaad spreken van een postmoderne crisis voor die slaventrop. En later, als in de Grieks-Romeinse tijd de wereldstad opkomt met zijn muren met poorten en torens verbeeldt het jonge Christendom zijn droom in hun postmoderne crisistijd in het hemels Jeruzalem met de paarden poorten.

De dromen die ik aanhaalde, zijn afkomstig uit de joods-christelijke traditie. Een traditie waarop de vrouw-en-geloofbeweging is geënt. Dromen komen uit iets voort. Uit verwachtingen. Uit beelden. De mensen die droomden in die joods-christelijke traditie gebruiken beelden uit hun traditie. Ik vraag mij af of vrouwen, tegelijkertijd staand in de feministische traditie, niet ook mogen/ moeten zoeken naar beelden uit andere tradities. Ik denk dat zij dat al jaren doen, maar welke waarde durven zij daar met zoveel woorden aan toe te kennen bij het realiseren van hun dromen?

Ik denk daarbij aan een boekje⁵ dat ik, aangestoken door de gesprekken met Indianen in de Verenigde Staten tijdens het Columbusjaar, heb aangeschaft. Het is een soort 'catechismus', samengesteld in opdracht van een 'inter tribal group' als een handboek van Inheemse Spiritualiteit voor inheemse volken over de gehele wereld. 'Inheemse waarden worden onderwezen als de belangrijkste sleutel om die kracht te herwinnen en te ontketen die de inheemse volken opnieuw op weg zal helpen naar hun eigen ontwikkeling. Denkend aan de Guatamaltekse Rigoberta Menchu ben ik er zeker van dat deze waarden krachten vrijmaken die nieuwe verhalen doen ontstaan, waar de grote oude hebben gefaald. Voor mij is dit handboekje op dit moment een bron van wijsheid die me helpt mijn cultuur uit te zuiveren, onder kritiek te stellen en aan te vullen met verhalen die wellicht stammen uit eenzelfde oerbron waaruit ook mijn traditie put, maar niet verdorven zijn door vrouwenhaat en geweld. Ook het toekomstplan van VGL, dat als polsstok wil dienen voor de sprong naar de éénnentwintigste eeuw, zoekt in dialoog naar nieuwe bronnen.

5 Bopp, Judie (red.), The sacred Tree, reflections on Native American Spirituality, Four World Development Project, Alberta, Canada 1984.

Uitdaging

Uiterst moeilijk zal het blijven, zoals Braidotti voorspelt, nieuwe beelden, begrippen, taal, een nieuwe werkelijkheid te scheppen: het gat op te vullen na de grote verhalen. Moeten vrouwen daarover hun hoofden breken? Ja. Inspanning tot creativiteit is vereiste. Maar niet alles hoeft altijd nieuw te zijn. Hoeveel goede voorstellen, ideeën van vrouwen zijn er in het verleden niet weggehoond? Zelfs niet aangehoord? Ik denk daarbij speciaal aan de Verklaring van de Rechten van de Vrouw en Burgeres die de Franse Olympe de Gouges in 1791 schreef. Met die verklaring wilde zij de Franse Revolutie tot een bevrijding van ook vrouwen maken. Als de Europese landen zich na de Franse Revolutie hadden ingericht volgens de artikelen die De Gouges toen schreef, zou de wereld er nu anders hebben uitgezien⁶. Zouden hoogstwaarschijnlijk vele grote verhalen overbodig geworden en gebleven zijn in plaats van beëindigd. Het lijkt me een uitdaging om naar meer van deze in het verborgene gebleven inspiraties van vrouwen voor de toekomst te zoeken. En natuurlijk zelf creatief aan de gang te gaan.

Ter gelegenheid van dit tienjarig jubileum wens ik Vrouw Geloof en Leven – en allen die bij haar betrokken zijn – die vaardigheden, instrumenten en spiritualiteit toe, die haar in staat stellen de volgende tien jaar voort te gaan de droom gestalte te geven die zij met haar bestaan al begonnen is te verbeelden.

⁶ Gouges, Olympe de, Verklaring van de rechten van de Vrouw en Bourgeres, Kampen 1989.